

ğinden hiç söz etmezken Buhârî ("Ta'birü'r-rü'yâ", 10, 12, 19, 26), Müslim ("Rü'yâ", 6), Câhiz ve Ebû Nuaym konuyla ilgili rivayetlerine yer verirler. İbn Hallikân rüya tabiri konusunda geniş bilgisi olduğuna (*Vefeyât*, IV, 182), birkaç rüya tabirinden örnek veren Zehebî de bu husustaki kabiliyetine (*A'lamü'n-nübelâ*, IV, 614, 617-618) işaret eder. İbn Haldûn, İbn Sîrîn'in bu alanda en meşhur âlimlerden biri olduğunu, tabircilikle ilgili kurallarının nesilden nesile nakledilegeliğini belirtir (*Mukaddime*, s. 462). İlk kaynaklar, İbn Sîrîn'in rüya tabiriyle ilgili eser yazıp yazmadığı hususunda bilgi vermemekle birlikte İbnü'n-Nedîm onun *Ta'birü'r-rü'yâ*, Rûdânî de *İbâretü'r-rü'yâ* adlı bir eseri olduğunu kaydeder. Bu konuda kendisinden bazı rivayetler nakledilse de hadislerin yazılmasına bile karşı çıkan İbn Sîrîn'in rüya tabirine dair kitap yazması düşünülemez (Abdülhay el-Kettânî, I, 143; Fahd, s. 70; *El²* [İng.], III, 948). Sonraki dönemlerde derlenen farklı isimlerdeki bazı rüya tabiri mecmualarının (Sezgin, I, 633-634) ona nisbet edilmesi, bir tâbiîn âliminin ilmî otoritesinden faydalanma gayretinden kaynaklanmış olmalıdır (*El²* [İng.], III, 948). Nitekim bu mecmuaların bir kısmında İbn Sîrîn'den sonra yaşamış kimselerin adları da geçmektedir. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1. *Ta'birü'r-rü'yâ* (Kahire 1281, 1297, 1298, 1301, 1303, 1304, 1305, 1309, 1961; İstanbul 1304). 2. *Tefsîrü'l-ahlâmî'l-kebir* (Kahire 1963; Beyrut 1402/1982, 1403/1983, 1993 [nşr. Zühre Şefik el-Kubbî], 1418/1997). 3. *Müntehabü'l-kelâm fi tefsîri'l-ahlâm* (bazı baskıları Abdülganî en-Nablusî'nin *Ta'tîrû'l-enâm fi ta'birî'l-menâm* adlı eseriyle birlikte, Bulak 1284, 1294, 1296; Kahire 1301, 1302, 1304, 1306, 1307, 1316, 1320, 1324, 1329, 1940, 1373/1953; Bombay 1296; Leknev 1874; I-II, Tunus 1984). 4. *Kitâbü'l-Kelâm fi tefsîri'l-ahlâm* (Beyrut 1963, Abdülganî en-Nablusî'nin eseriyle birlikte). 5. *Tefsîrü ahlâmî't-tefâ'ül* (nşr. Abdülhafiz Beydûn, Beyrut 1410/1990). 6. *Tefsîrü ahlâmî't-teğâ'üm* (nşr. Abdülhafiz Beydûn, Beyrut 1410/1990). 7. *Kâmûsü'l-ahlâm: Tefsîrün ebcedî li'r-rü'yâ'l-menâmiyye* (Tunus 1988). 8. *Tefsîrü'l-ahlâm ve'r-rü'yâ* (Kahire 1976). 9. *Tefsîrü'l-ahlâm* (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Halâvî, Kahire 1994). 10. *Külliyât-ı Ta'bir-i Hâb* (İbn Sîrîn ve Dânyâl Peygamber, 3. bs., Tahran 1364/1985).

İbn Sîrîn'e nisbet edilen rüyâ tabirleri İda Zilio Grandi tarafından İtalyanca'ya (*Il libro del sogno veritiero*, Torino 1992),

Muhammed M. el-Akilî (*Ibn Seerin's Dictionary of Dreams According to Islamic Inner Traditions*, Philadelphia 1992) ve Âişe Bewley (*The Interpretation of Dreams*, London 1994) tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Muhammed Bâkır Kindîl, İbn Sîrîn'in yorumlarında rüya, dil ve bilinç altı ilişkisini incelemiştir ("el-Luğa ve'l-hulm 'inde İbn Sîrîn", *el-Bâhis*, I/3 [Paris 1978], s. 40-69).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ta'birü'r-rü'yâ", 10, 12, 19, 26; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, I, 90-92; Müslim, "Rü'yâ", 6; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 193-206; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 502; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. Muhammed Celâl Şeref), İskenderiye 1984, s. 277-282; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 271; IV, 269, 368; VII, 191; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 54-64; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 280-281; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-istikâme), s. 453; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 263-282; Hattib, *Târîhu Bağdâd*, V, 331-338; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Beyrut 1399/1979, III, 241-248; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 176; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 181-183; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 344-354; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IV, 606-622; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 77-78; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 239-249; İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Derviş el-Cüveydî), Beyrut 1416/1996, s. 462; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IX, 214-217; Rûdânî, *Şılatü'l-halef bi-mevsûlî's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 306; Serkis, *Mu'cem*, I, 126-127; Sezgin, *GAS*, I, 633-634; G. H. A. Juynboll, *Muslim Tradition*, Cambridge 1985, s. 55, 178; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 141-144; Abdül-gaffâr Süleyman el-Bündârî v.dğr., *Mevsû'atü ricâli'l-kütübî't-tisâ*, Beyrut 1413/1993, III, 378; T. Fahd, *Etudes d'histoire et de civilisation islamiques*, İstanbul 1997, s. 41, 70-71, 112-113; a.mlf., "İbn Sîrîn", *El²* (İng.), III, 947-948; Nâsir Güzeşte, "İbn Sîrîn", *DMBİ*, III, 734-736.

AHMET YÜCEL

İBN SIVÂR

(ابن سوار)

Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydillâh (ö. 496/1103)

Kıraat âlimi.

412'de (1021) Bağdat'ta doğdu. Bazı kaynaklarda künyesinin İbn Sevvâr şeklinde harekelenmesi bir zühul eseri olmalıdır (İbn Hacer, II, 699). Ebû Tâhir, Utbe b. Abdülmelik el-Osmânî, Ebû Ali eş-Şermekânî, Hasan b. Ali el-Attâr ve Ali b. Muhammed el-Hayyât gibi kıraat âlimlerinden ders aldı. Muhammed b. Abdülvâhid b. Rizme, Ebû'l-Kâsım et-Tenûhî, İbn Gaylân gibi muhaddislerden hadis dinledi; itibarlı bir kıraat ve hadis âlimi olarak

Irak'ın şeyhülkurrâsı oldu. Kendisinden Ebû Ali İbn Sükkere, Muhammed b. Hadır el-Muhavvelî, Ebû'l-Kerem Mübârek b. Hasan eş-Şehrezûrî ve Ebû Muhammed Sıbtu'l-Hayyât kıraat ilmi tahsil ederken Ebû Tâhir es-Silefî, İbn Nâsır es-Selâmî, Ahmed b. Mukarreb ve iki oğlu Ebû'l-Fevâris Hibetullah ve Ebû'l-Fütûh Muhammed ile torunu Ebû Tâhir Hasan b. Hibetullah hadis alanında faydalanmıştır. Ayrıca Ebû Tâhir es-Silefî ondan *el-Müstenîr* adlı eserini dinlemiştir. İbn Sivâr 4 Şâban 496'da (13 Mayıs 1103) Bağdat'ta vefat etti ve Ma'rûf-i Kerhî'nin kabrinin yanına defnedildi.

İbn Sükkere, İbn Sivâr'ın kendini kıraat ve hadis okutmaya hasrettiğini söylerken sika bir Hanefî âlimi olduğunu belirtmiş. İbn Nâsır es-Selâmî de onun hakkında sika, mütkın ve sebt terimlerini kullanmıştır. Ebû Sa'd es-Sem'ânî, İbn Sivâr'ın sika oluşuna işaret ettikten sonra pek çok kişinin ondan Kur'an'ı hatmettiğini ve kendi hattıyla çok sayıda hadis yazdığını zikretmiştir.

İbn Sivâr'ın meşhur on imamın kıraatini içine alan *el-Müstenîr fi'l-kurâ'ati'l-âşr* adlı eseri İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında yer almakta olup Millet (Feyzullah Efendi, nr. 9, 132 varak) ve Nuruosmaniye (nr. 91, 268 varak; nr. 92, vr. 180-259; nr. 95, vr. 16-146) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır (diğer nüshaları için bk. Brockelmann, I, 722).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-ârus, "svr" md.; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVII, 81; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, IV, 46-48; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), II, 858-860; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XIX, 225-227; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 491-500*, s. 229-231; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 204-205; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 82; a.mlf., *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 86; İbn Hacer, *Tefsîrü'l-müntebih*, II, 699; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1670; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 722; Hasan Saferî Nâdirî, "İbn Sivâr", *DMBİ*, III, 720-721.

AHMET MADAZLI

İBN SÜDE

(ابن سودة)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed et-Tâlib b. Muhammed b. Ali et-Tâvüdi el-Fâsî (ö. 1209/1795)

Mâlikî fakihi ve muhaddis.

1111 (1700) yılında Fas'ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda 1128'de (1716) doğduğu da kaydedilmekle birlikte öğrencisi Ebû'r-Rebî Süleyman b. Muhammed el-Havvât'ın 1206'da (1792) yazdığı bir eser-

de hocasının hayatta olduğunu ve doksan yaşını aştığını belirtmesi ilk tarihi teyit etmektedir (Abbas İbrâhim, VI, 141; Abdülhay el-Kettânî, I, 259). Abdülazîz Tilânî ise doğum tarihi olarak 1118 (1706) yılını vermektedir (*er-Ravzatü'l-mağşûde*, neşreden giriş, I, 103). Birçok âlim yetiştiren ve ataları Süde'ye nisbetle anılan köklü bir aileden gelmektedir. Zebîdî bu ismi Sevd-şeklinde kaydeder (*Tâcû'l-arûs*, "svd" md.). Benî Mürre kabilesine mensup olan ve fetih sırasında Şam'dan gelerek Endülü's'e yerleşen ailenin bazı fertleri, Gırnata'dan (Granada), Fas'ın 80 km. kadar kuzeybatısında bugünkü adı Fâsülbâlî olan Benî Tâvûde (Tâvde) köyüne göç etti. Buraya yerleştiği bilinen ilk kişi, 754'te (1353) Merînîler Hükümdarı Ebû İnân devrinde ilim tahsili için Fas'a gelip aklî ilimler ve tıp okuyan, daha sonra da onun oğlu Mûsâ'ya kâtiplik yapan Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Süde'dir. Bu zatın torununun oğlu Ebû'l-Kâsım b. Ebû Muhammed Kâsım ise (ö. 1004/1596) Tâze, Merakeş ve Fas'ta kadılık yapmıştır (Abbas b. İbrâhim, I, 378-379; II, 455; IV, 364-366).

İbn Süde Fas'ın önde gelen âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı, mantık, usul, tefsir, hadis, fıkıh ve usulü, kelâm okudu. Ders aldığı hocalar arasında Ebû'l-Bekâ Yaîş b. Raggâý eş-Şâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm el-Bennânî, Şehâbeddin Ahmed b. Mübârek el-Lamtî es-Sicilmâsî, Ahmed b. Abdülazîz el-Hilâlî es-Sicilmâsî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali (Allâl) el-Veccârî, Muhammed b. Ahmed et-Temmâk, Ebû Abdullah İbn Celûn, Muhammed b. Hasan el-Cündûz el-Masmûdî, Cessûs İakabîyla tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Kâsım gibi âlimler vardır. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sikillî el-Hüseynî'den tasavvuf öğrendi ve onun biyografisini ve menkıbelerini içeren *Takyîd fî tercemeti's-şeyhi'l-celîl Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şikillî* adlı bir eser yazdı. Ayrıca Şeyh Abdullah b. Muhammed Yizrûr, Fethullah el-Acemî et-Tûnisî ve diğer bazı şeyhler vasıtasıyla tarikata intisap etti.

İbn Süde, oğulları Muhammed ve Ebû Bekir'le 1181 (1768) yılında çıktığı hac yolculuğu sırasında Mekke ve Medine'de Ebû Zeyd Abdurrahman b. Eslem el-Hüseynî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Abdüşşekûr et-Tâifî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hâlid el-Ca'ferî, İbrâhim ez-Zemzemî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân, Burhâneddin İbrâhim b. Es'ad el-Medenî, Ebû'l-Hasan Ali

es-Sindî gibi birçok âlimle karşılaştı; onlardan icâzet aldı ve kendilerine icâzet verdi. Hac dönüşü 1182'de (1769) Kahire'de bir süre kalarak Ezher'de *el-Muvaţta'*, *Kütüb-i Sitte*'nin baş kısımlarını, *eş-Şemâ'il* ve *el-Hikemü'l-A'âd'iyye* gibi pek çok eser okuttu. Derslerine Kahire ulemâsının büyük bir kesimi katıldı; onlara icâzet verdi ve kendilerinden icâzet aldı. Bunlar arasında Cevherî es-Sagîr, Tablâvî, Atıyye el-Uchûrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Adevî, Demenhûrî, Derdîr, Abdülâlim el-Feyyûmî, Süleyman el-Feyyûmî, Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, Abdurrahman b. Mustafa el-Ayderûsî, Murtazâ ez-Zebîdî, el-Emîrû'l-Kebîr es-Sünbâvî ve Mahmûd el-Kürdî gibi meşhur âlimler vardır. Brockelmann, Abbas b. İbrâhim ve diğer bazı çağdaş yazarlar bu yolculuğun 1191'de (1777) gerçekleştiğini belirtirler. Ancak öğrencisi Süleyman el-Havvât'ın otobiyografik eseri *Şemeretü nefsi fî't-târif bi-nefsi* adlı kitabından yapılan bir alıntı (Abbas b. İbrâhim, VI, 141) bu yolculuğun 1181'de (1767) gerçekleştiğini göstermektedir. İbn Süde bu seyahati sırasında Abdurrahman b. Eslem, Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân ve Abdurrahman b. Mustafa el-Ayderûsî'den Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Medyenîyye, Rifâiyye ve diğer bazı tarikatların hırkalarını giydi.

Mısır ve Hicaz'a yaptığı seyahatten sonra şöhreti daha da artan İbn Süde Fas'ta Câmiu'l-Endelûs'e hatip tayin edildi ve Safer 1192 (Mart 1778) ortalarında bu görevden alındı. 1203 (1789) yılında Fas sultanının kadılık teklifini istemeyerek kabul etti. Bu arada öğretim faaliyetlerini de sürdürdü. Yetiştirdiği talebeler arasında oğullarından başka Muhammed b. Abdüsselâm er-Der'î, Muhammed b. Hasan el-Cenevî et-Hasenî, Muhammed b. Ali el-Verzâzî et-Tırvânî, Ebû Abdullah İbn Kîrân el-Fâsî, Muhammed b. Amr ez-Zervâlî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Vezzânî er-Rehûnî, Ebû'l-Abbas Hamdûn İbnü'l-Hâc es-Sülemî ve Ebû'r-Rebî Süleyman b. Muhammed el-Havvât gibi âlimler anılabilir.

İbn Süde, ilmî otoritesi ve tasavvufi kişiliği sayesinde halk ve yöneticiler katında büyük bir saygıya mazhar olmuş, siyasi alanda da etkili bir şahsiyet haline gelmişti. Fas sultanları Mevlây Muhammed b. Abdullah ve oğlu Mevlây Süleyman'ın biat tezkerelerini imzalayan âlimler arasında yer alan İbn Süde, Mevlây Muhammed'in 1204'te (1790) vefatının ardından biat alan büyük oğlu Yezîd'in

1206'da (1792) Merakeş'te öldürülmesi üzerine Fas'ın ileri gelenleri ve halk sultanın seçimini ona havale etme konusunda ittifak ettiler ve bu isteklerini bir belge ile kendisine arz ettiler (belge metni için bk. *İthâfû'l-muţâlî*, VII, 2447). O da Yezîd'in kardeşi Mevlây Süleyman'a biat etti.

İbn Süde 29 Zilhicce 1209 (17 Temmuz 1795) tarihinde Fas'ta vefat etti ve Havmetü Zukâkî'l-Hacer'de evinin karşısındaki zâviyesine defnedildi. Mezarı halen ziyaretgâhtır. Vefat tarihini Cebertî ve ona dayanarak Abdürrezzâk el-Baytâr 1207 (1793) (*Acâ'ibü'l-âşâr*, II, 152; *Hilyetü'l-beşer*, III, 1408), biyografisini iki ayrı yerde zikreden Kehhâle ise 1209 (*Mu'cemmû'l-mu'ellifîn*, IX, 125) ve 1207 (a.g.e., X, 96) olarak kaydeder. Bağdatlı İsmâil Paşa ise ayrı ayrı yerlerde 1207 (*İzâhu'l-meknûn*, I, 419) ve 1194 (1780) tarihlerini verir (a.g.e., II, 172, 578).

Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, kelâm, mantık ve usul ilimlerini çok iyi bilen İbn Süde Fas'ın yetiştirdiği en büyük âlimlerden biridir. Döneminde Mağrib'de kendisinden doğrudan ya da öğrencileri vasıtasıyla faydalanmayan hiçbir âlim bulunmadığı söylenir. Oğulları Muhammed (ö. 1194/1780), Ebû'l-Kâsım (ö. 1209/1795), Ebû Bekir (ö. 1215/1801) ve Ebû'l-Abbas Ahmed de (ö. 1235/1820) tanınmış âlimlerdir. Bunlardan Ebû'l-Abbas Ahmed Fas kadılığı görevinde bulunmuş ve sultanın isteği üzerine Nevevî'nin *Erba'în*'ini şerheden dört kişilik komisyon arasında yer alarak bu eserin ilk on hadisini şerhetmiştir (Fas 1309). Bunun oğlu Abbas da (ö. 1241/1826) önce babasına Fas kadılığı görevinde nâiblik, onun vefatından sonra Fas kadılığı ve sonra da Fas müftülüğü görevinde bulunmuştur. Ahmed'in diğer oğlu Arabî ise (ö. 1229/1814) *Şerh 'ale'l-Muvaţta'*, *Nihâyetü'l-münâ ve's-sûl fî hubbî âlî'r-Resûl*, *Fethu'l-Meliki'l-Celîl fî halli muqaffeli ferâ'izi's-Şeyh Hâ-lil*, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Mekkûdî li'l-El-fiyye* ve diğer bazı eserlerin müellifidir.

Süleyman el-Havvât hocası İbn Süde ve mensup olduğu aile hakkında *er-Ravzatü'l-mağşûde ve'l-hulelü'l-memdude fî me'âsiri Benî Süde* (bk. bibl.) adıyla bir eser yazmış ve Kettânî onun biyografisini bu eserden özetlemiştir. Fas Kadısı İbnü'l-Hâc Muhammed et-Tâlib b. Hamdûn es-Sülemî'nin *et-Ta'rif bi't-Tâvûdî İbn Süde* adlı eseri neşredilmiştir (Dimaşk 1991). Ayrıca müellifi meçhul *Terce-metü Muhammed et-Tâvûdî b. Süde* adlı bir eser mevcuttur (Rabat, el-Hizâne-tü'l-Haseniyye, nr. 7173).

Eserleri. 1. *Zâdü'l-müceddi's-sârî li-me'tâli'i'l-Buhârî* (el-Hâşiye 'alâ Şaḥîhi'l-Buhârî, I-IV, Fas 1328-1330). 2. *ʿAvnü'l-Bârî'alâ fehmi âhiri terâcimi Şaḥîhi'l-Buhârî* (Fas, ts.). 3. *el-Hibâtü'l-vâfiye bi-şerhi'l-Fütûḥâtü'l-İlâhiyye*. Fas Sultanı Muhammed'in *Şaḥîhayn*, *el-Muvaṭṭaʿ* ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsneḍ*'inden fıkıh bablarına göre derlediği 300 hadisi içeren *el-Fütûḥâtü'l-İlâhiyye fi eḥâdisi Ḥayri'l-beriyeye* adlı eserinin şerhidir (Mali-Tinbüktü, Merkezü Ahmed Bâbâ li't-tevsîk ve'l-buhûsi't-târihiyye, nr. 890). 4. *Şerḥu Meşâriḳü'l-envâr*. Sultan Muhammed'in isteği üzerine Sâgânî'nin eserini üçe bölerek Bû Harîs Abdülkâdir b. Arabî ve İdrîs b. Muhammed el-İrâkî ile birlikte şerhetmişlerdir (Fas 1301). 5. *Şerḥu'l-Erbaʿîni'n-Neveviyye* (Fas 1309). 6. *eḍ-Ḍavʿü'l-lâmiʿ bi-şerhi'l-Câmiʿ* (*Takrîzü'l-mesâmiʿ bi-Şerhi Kitâbi'l-Câmiʿ*). Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Câmiʿ* adlı eserinin şerhidir (Fas 1300, 1307, hocası Cessûs'un, İbn Âşir el-Fâsî'nin *el-Mürşidü'l-muʿîn* adlı eserinin sonunda tasavvufa dair bölümüne yazdığı şerhle birlikte). Halîl b. İshak'ın *el-Câmiʿi*, *el-Muḥtaşar*'ının asıl metinde yer almayan "el-Câmiʿ" adlı bölümünün kitap haline getirilmiş şekli olmalıdır (Abdülhay el-Kettânî, I, 258; Abdülazîz Binabdullah, s. 77-78, 124; Fevzî Abdürrezzâk, s. 35, 64). 7. *Tâliʿu'l-emânî'alâ Meṭâliʿi'z-Zürkânî*. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî'nin Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muḥtaşar* adlı eseri üzerine yazdığı şerhin hâşiyesidir (Fas 1300, 1307, Cessûs'un *ed-Dürrü's-şeminʿi* ile birlikte). 8. *Hal-yü'l-meʿâşım li-binti fikri İbn ʿÂşım* (*Şerḥu't-Tuḥfe li'bn ʿÂşım*). Ebû Bekir İbn Âşım el-Gınnâtî'nin fıkha dair *Tuḥfetü'l-ḥukkâm* adlı manzum eserinin şerhidir (Fas 1284, 1293, 1304; Muhammed el-Mehdî b. Muhammed el-Vezzânî'nin hâşiyesiyle birlikte, Fas 1308-1310, 1330). 9. *Tuḥfetü'l-ḥuzzâk fi şerhi Lâmiyyeti'z-Zekḳâk*. Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım ez-Zekḳâk'ın İslâm muhakeme usulüne dair *Tuḥfetü'l-ḥukkâm bi-mesâʿili't-tedâʿi ve'l-aḥkâm* adlı kasidesinin şerhidir (Muhammed el-Mehdî b. Muhammed el-Vezzânî'nin hâşiyesiyle, Fas 1308, 1315; Abdüsselâm b. Muhammed el-Hevvârî'nin hâşiyesiyle, Fas 1321, 1327). Bu şerhe Abdülkâdir el-İrâkî (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1438; Câmîatü Melik Suûd, nr. 5412) ve Ebû'l-Hasan Ali b. Abdüsselâm et-Tesûlî tarafından hâşiyeler yazılmıştır. 10. *Tuḥfetü'l-iḥvân fi fevâti beyʿi's-sünýâ bi-ʿülûl'z-zamân* (Rabat, el-Hizânetü'l-âm-

me, nr. 1395; Fas, Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 1199; Câmîatü Melik Suûd, nr. 5189/6; ayrıca bk. Abdülazîz Binabdullah, s. 77). Fâsid olarak gerçekleşen gayri menkul satım akdinin üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra satıcının bu fesad sebebiyle gayri menkulü geri alma talebinde bulunup bulunamayacağına dair sorulan bir soruya verilen cevaptır (*Fihrisü maḥtûṭâti Câmî'ati'l-Melik Suûd*, VI, 222; *Fihrisü maḥtûṭâti Hizâneti'l-Karaviyyîn*, III, 279). 11. *Es'ile ve ecvibe* (*Nevâzil fi'l-fıkḥ*). İbn Süde'nin verdiği fetvaları içeren bu eser oğlu Ebû'l-Abbâs Ahmed tarafından derlenmiştir (nşr. Muhammed et-Tihâmî b. Medenî Kennûn, Fas 1301). 12. *Menâsikü'l-ḥac* (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 2018D, 2159K; Rabat, el-Hizânetü'l-melekiyye, nr. 4641). 13. *Keşfü'l-hâl ʿani'l-vücûhi'lleti yentezimü bihâ beytül-mâl*. Fas Sultanı Muhammed başa geçtiğinde, kendisini ziyarete gelen Fas fukahasına babasının halktan almakta olduğu vergilerin dinî hükmünü sorması ve cevaplarını yazılı olarak kendisine iletmelerini istemesi üzerine aralarında İbn Süde'nin de bulunduğu âlimler birer risâle yazmışlardır. İbn Süde'nin risâlesi Muhammed el-Mehdî el-Vezzânî'nin *el-Miʿyârü'l-cedîd*'inin sonunda (Fas 1328, XI, 255-268) neşredilmiştir. Bazı kaynaklarda *Fethü'l-müteʿâl fimâ yentezimü minhü beytül-mâl* adıyla kaydedilen eser bu risâle olmalıdır. 14. *el-Fehresetü'l-kübrâ* (*Sebt*). Mısır'da ders verdiği sırada ilim tahsil ettiği ve hadis dinlediği hocalarına dair kaleme aldığı bu eserde onlardan okuduğu eserleri de zikreder ve aldığı icâzetlerin metinlerini verir (yazma nüshaları için bk. Muhammed el-Menûnî, II, 30). Ziriklî bu eserin basıldığını belirtir (*el-ʿÂlâm*, VI, 171). 15. *el-Fehresetü'l-suğrâ*. Müellifin karşılaştığı mutasavvıflar hakkındadır (Mektebetü'z-zâviyeti'l-Hamziyye, nr. 178). Kettânî önceki fihristi "suğrâ", bunu ise "kübrâ" olarak kaydeder (*Fihrisü'l-feḥâris*, I, 188; krş. Muhammed el-Menûnî, II, 30). 16. *Şerḥu Kaşidetü Bânet Süʿâd* (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 2008B).

İbn Süde'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır. *Taʿlîk ʿalâ Şaḥîhi Müslim*, *Hâşiye ʿalâ Süneni Ebî Dâvûd*, *Takrîbü'l-mesâlik fi fehmi Muvaṭṭaʿi Mâlik*, *Taʿlîk ʿalâ Şemâʿili't-Tirmizî*, *İhtisârü'l-Muḥtaşar*, *Hâşiye ʿalâ Tefsîri İbn Cüzey*, *Hâşiye ʿale'l-Beyzâvî* (tamamlanmamıştır), *Şerḥu Elfiyyeti'l-İrâkî*, *Şerḥ ʿalâ Elgâzi İbni'l-Farîz*, *Manzûme fimâ yaḥtaşşu bi'n-nisâʿ*

(bu manzumenin küçük bir kısmı için bk. Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1408) (eserlerinin bir listesi için bk. Ebû'r-Rebî Süleyman el-Havvât, II, 700-701; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 122-125). İbn Süde'nin, öğrencisi Ahmed b. Ali b. Abdülvehhâb b. Hâc el-Fâsî'ye verdiği 9 Cemâziyelâhîr 1203 (7 Mart 1789) tarihli icâzet Ceber-tî ve Abdürrezzâk el-Baytâr tarafından özetle aktarılmıştır (*ʿAcâʾibü'l-âşâr*, II, 149-150; *Ḥilyetü'l-beşer*, III, 1405-1406).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-ʿarûs, "svd" md.; Ebû'r-Rebî Süleyman el-Havvât, *er-Ravzatü'l-maḥşûde ve'l-hulelû'l-memdude fi meʿâşiri Benî Süde* (nşr. Abdülazîz Tilânî), Fas 1415/1994, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, 103-129; Ceber-tî, *ʿAcâʾibü'l-âşâr*, II, 149-152; Selâvi, *el-İstikşâʾ* (nşr. Ca'fer en-Nâsirî — Muhammed en-Nâsirî), Dârülbeyzâ 1956, VIII, 4, 7, 85, 89, 96; Serkis, *Mu'cem*, II, 1643, 1918; Mâhlûf, *Şeceretu'n-nûr*, s. 372-373; İzzâhu'l-meknûn, I, 419; II, 76-77, 172, 578; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 263; II, 98, 375, 376, 689; Kehhâle, *Mu'cemü'l-muʿellifîn*, IX, 125; X, 96; Hacıvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 294; Ahmed el-Miknâsî, *Ehemmü meşâdiri't-târîḥ ve't-terceme fi'l-Mağrib*, Tıtvân 1963, s. 32, 83, 96-97; Abdürrezzâk el-Baytâr, *Ḥilyetü'l-beşer fi târihi'l-karni's-sâlis ʿaşer*, Dimaşk 1963, III, 1405-1408; Abbas b. İbrâhim, *el-ʿÂlâm*, I, 378-382; II, 455-457; IV, 364-366; VI, 136-143; Abdullaḥ Kennûn, *en-Nübügü'l-Mağribî fi'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 303-304, 310, 312; M. Âbid Fâsi, *Fihrisü maḥtûṭâti Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1400/1980, II, 511-512; III, 262-263, 278-279; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, I, 188, 256-263; Abdülazîz Binabdullaḥ, *Maʿlemetü'l-fıkḥi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 77-78, 124; Ziriklî, *el-ʿÂlâm* (Fethullah), VI, 170-171; *Fihrisü maḥtûṭâti Câmî'ati'l-Melik Suûd*, Riyad 1984, VI, 222, 367, 373; *Fihrisü'l-maḥtûṭât*, Riyad, ts. (Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye), V, 51; Fevzî Abdürrezzâk, *el-Maḥbû'âtü'l-ḥaceriyye fi'l-Mağrib*, Rabat 1986, s. 27, 35, 42, 46, 48, 51, 63, 64, 66, 76, 140; *Mecmû'a muḥtâre li-maḥtûṭâti ʿArabiyye nâdire min mektebât ʿamme fi'l-Mağrib*, Beyrut 1986, I, 45; Muhammed el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-Arabiyye li-târîhi'l-Mağrib: el-Fetretü'l-muʿâşıra*, Muhammediye 1410/1989, II, 20-21, 28, 30, 61; Muhammed b. Abdullaḥ et-Telidî, *Türâşü'l-Meğâribe fi'l-ḥadîşî'n-nebevi ve ʿulûmih*, Beyrut 1995, s. 188, 189, 219; Sîdî Ömer b. Ali, *Fihrisü maḥtûṭâti Merkezi Ahmed Bâbâ li't-tevsîk ve'l-buhûsi't-târihiyye bi-Tinbüktü*, London 1995, I, 26-27, 56-57; Abdülkebir el-Fâsî, *Tezkiretül-muḥsinîn bi-vefeyâtî'l-aʿyân ve ḥavâdisi's-sinîn* (*Mevsûʿatü aʿlâmi'l-Mağrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2448, 2459, 2402, 2419, 2430, 2446-2447, 2453-2454, 2472, 2491, 2497, 2507, 2523, 2564; a.mlf., *Delilü müʿerrihi'l-Mağribi'l-aḥşâ*, Dârülbeyzâ 1960, s. 89, 101, 202; "İbn Süde", *Elʿ* (İng.), III, 948; Ali Beyât, "İbn Süde", *DMBİ*, III, 722-723.

